

"ידיעת זהב" מודיעינית שהוחמצה

עמוס גלבוץ

המרכז למורשת המודיעין
המכון לחקר מודיעין ומדיניות

"ידיעת זהב" מודיעינית שהוחמצה

סיפור פרשייה מודיעינית נשכחת,
חמישה באוקטובר 1973

עמוס גלבוע

Amos Gilboa

Crucial Warning Goes Unheeded

העורך: אפי מלצר
עורכת הלשון: נילי גרבר
עיצוב וביצוע גרפי: עינת מרימי | סטודיו ע.ג.ע. בע"ם
הדפסה: משה אסייג בע"ם

© כל הזכויות שמורות למל"ם
אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר
מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני,
אופטי או מכני או אחר, כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמחבר.

אפי מלצר בע"ם, מחקר והוצאה לאור

פתח דבר

תא"ל (מיל') עמוס גלבוע, שימש במגוון תפקידי מודיעין בכירים, ובין השאר היה ראש חטיבת המחקר באמ"ן (1982-1984). ערך מחקרים רבים בנושאי מודיעין (חלקם עדיין מסווגים) ובכללם, בסוגיית מלחמת יום הכיפורים.

בפרסום זה גלבוע "מסיר אבק" מפרשייה נושנה, מן התקופה המתסכלת שקדמה למלחמת יום הכיפורים, 1973.

אף שהדמיון בין התקופה הסוערת ההיא לימינו אלה קלוש הוא – הלקחים שניתן ללמוד מהשתלשלות הדברים יפים לכל עת וטובים הם לאנשי מודיעין, כמו גם למקבלי החלטות, בכל דרג.

הפרשה ממחישה, כך גלבוע, "עד כמה חיוני שיהיה בין ראמ"ן לרמטכ"ל דו-שיח תמידי... המודיעין המשובח ביותר ירד לטמיון, בהעדר דו-שיח כזה".

בסוגיה זו, של יחסי ראש אמ"ן והקברניט, עסק המכון גם בערב שהוקדש לכבודו של רב אלוף אמנון ליפקין שחק ז"ל, בנושא "מנהיגות במודיעין".

"דו-שיח".... אינו עולה אגורה, מחייב אך רצון טוב, הבנה וקשב. ואולי אין זו דרישה גדולה מדי, גם בעידן התזזיתי של העת הזו?

מסכם עמוס גלבוע: "אבן היסוד בהערכה המודיעינית היא, שאין בשום פנים ואופן להסתפק... בדרך פעולה אחת של האויב. ההערכה חייבת לבחור שתיים או יותר אפשרויות... לבחון אותן... ולבחור באחת האפשרויות. זאת תהיה האפשרות הנבחרת, שתיבחן כל הזמן... במקביל, ייבחנו האפשרויות האחרות..."

תא"ל (מיל') רון כתרי

ראש המכון

הקדמה

בוויכוחים הגדולים על המחדל המודיעיני ב"מלחמת יום הכיפורים", התבלטה פרשת "האמצעים המיוחדים". עם כל חשיבותה, אין בצדה שום לקח מודיעיני מיוחד. לעומתה, הושמה פרשה אחרת בצל ורבים בקהילת המודיעין אינם יודעים עליה. זו היא הפרשה המכונה "ידיעת יחמור" שהתרחשה ביום שישי, חמישה באוקטובר, משעות אחר הצהריים, 22 שעות לפני שפרצה המלחמה. זו היא "ידיעת זהב", פשוטו כמשמעו, שנדיר ביותר לקבל אחת כזאת. כל מה שהתרחש סביב הידיעה, משקף בצורה הבהירה והחדה ביותר, כמו גם כואבת, מה קורה כאשר המחקר המודיעיני מצוי במצב של "קונספציה מקובעת", ומה עלול לקרות כאשר אין שיח מודיעיני רצוף, הדוק ובעל אופי אינטימי, בין צמרת המודיעין למקבל החלטות הקובע.

זהו אירוע שהתחולל לפני למעלה מארבעים שנה, בנסיבות ביטחוניות, מדיניות וטכנולוגיות השונות לגמרי מאלו של ימינו. אבל לקחיו יפים לעכשיו ולעתיד לבוא, כי הוא עוסק בלבה של עבודת המודיעין שבה עדיין לא חל שינוי: המוח של בן האנוש ויצריו. משום כך, מצאתי לנכון "להתלבש" על האירוע ולהציגו לקורא בצורה מעניינת ככל הניתן. הקורא לענייננו הוא איש המודיעין באשר הוא, המתעניין בתחום המודיעיני, מקבלי החלטות ואנשי אקדמיה העוסקים בתחום המודיעין וקבלת החלטות.

אני רוצה להודות לאלו שתרמו וסייעו לי, ובעיקר לפסח מלובני ולראובן ירדור, אנשי יחידה 8200 בזמן התרחשות האירוע.

רקע

בשבוע הראשון של אוקטובר 1973 מתרבות הידיעות על הכנות מצריות וסוריות למלחמה; במקביל הולך ומושלם בשטח מערך חירום סורי בעל מאפיינים התקפיים, וכך גם בחזית תעלת סואץ במצרים. את הפעולות הצבאיות במצרים קושרים לתרגיל מפקדות בין-זרועי גדול ("תחריר 41"), ואילו את הפעולות הצבאיות בסוריה מסבירים כמהלך הגנתי, הנובע מחששות סוריה מפני התקפה ישראלית.

החל מארבעה באוקטובר בשעות הערב המאוחרות, מתחילות להגיע ידיעות ממקורות 8200 כי משפחות היועצים והמומחים הרוסים בסוריה ובמצרים עומדות להתפנות למוסקבה, וכי 11 מטוסי תובלה רוסיים הגיעו לצורך הפינוי מסוריה וממצרים. הפינוי נעשה בבהילות מרובה. בערך באותו הזמן החלו ספינות הצי הרוסי לעזוב את נמל אלכסנדריה. השאלה העיקרית הייתה מה הסיבה לכך, מהו ההסבר הנכון לצעדים סובייטיים אלו. בחמישה באוקטובר, בלקט מידי, ובדברים שאמר ראש אמ"ן בפני הצמרת המדינית-ביטחונית, הועלו שלושה הסברים אפשריים לפינוי המשפחות: האחד, שהסובייטים חוששים שצה"ל עומד לתקוף; השני, שיש קרע בין ברית המועצות לסוריה ומצרים; והשלישי, שהסובייטים חושבים שסוריה ומצרים עומדות לתקוף את ישראל. לגבי ההסבר השלישי קבע ראש אמ"ן כי "אפשרות תקיפה סורית-מצרית לגמרי לא סבירה, אך אולי הרוסים חושבים שבכל זאת אלו עומדים לתקוף, כיוון שאין הם מכירים טוב את הערבים". באותו יום התבהרה תמונת ההיערכות המצרית בתעלת סואץ בעקבות פענוח גיחת צילום. הייתה זאת היערכות בעוצמות חסרות תקדים, בעיקר של ארטילריה. אמ"ן, על אף כל זאת וחרף שורה ארוכה של סימנים נוספים שהראו כי צבאות מצרים וסוריה נמצאים בהיערכות התקפית, נשאר איתן בדעתו כי הסבירות למלחמה נשארת נמוכה.

באותו בוקר, חמישה באוקטובר, העלה הרמטכ"ל את הכוננות בצה"ל לעליונה והורה על שורה של צעדים שתכליתם לתגבר את כוחות הצבא הסדיר ברמת הגולן ובחזית התעלה. צעדים אלו לא כללו גיוס מילואים. הערכת הרמטכ"ל הייתה שהסבירות למלחמה כוללת, עדיין נמוכה - כהערכת אמ"ן - אך הספקות קיננו בו והוא ראה באמצעי הכוננות הגבוהים שנקט משום "מקדם ביטחון גבוה" לכל מקרה. הנחתו הייתה כי אם יחליטו הערבים לצאת למלחמה כוללת, המודיעין יספק לו

אינדיקציות על כך בעוד מועד.

ערב יום הכיפורים מגיע, המתח בשיאו. עדיין אין למודיעין מידע מהימן מהי הסיבה לפינוי משפחות היועצים, רק סברות כרס. ראש המוסד, צבי זמיר, מגיע לפגישה בלונדון עם אשרף מרואן. הוא כבר דיווח למפעילו יום קודם על המלחמה הצפויה. על פי התכנון של המוסד, תוצאות הפגישה היו אמורות להיות מדווחות ארצה לקראת חצות, בלילה שבין חמישה ושישה באוקטובר. ראש אמ"ן ביקש מזמיר שהרל"ש שלו ידווח לו מידית ברגע שתגענה התוצאות.

האירוע

ביום שישי, חמישה באוקטובר, בסביבות השעה 15:00, ערב יום הכיפורים, נקלט ביחידה 8200 מברק מוצפן משגרירות עיראק במוסקבה (שם הקוד היה "יחמור"). סא"ל ראובן ירדור פענח אותו ונכנס בריצה לחדרו של אל"ם יואל בן פורת, מפקד היחידה. בחדר היה גם סא"ל אריה בנטוב: "הנה המברק על המלחמה", התרגש ירדור. יואל עיין בידיעה שהייתה כתובה עדיין בערבית, ומיד שלח ידו לטלפון "הלבן" (המאובטח) ללשכת ראש אמ"ן.

שלושה ימים לפני כן, בשניים באוקטובר, הוא טלפן לאריה שלו, רמ"ח מחקר, והקריא לו מברק מפוענח אחר שהביא לו ירדור, מהשגריר העיראקי בדמשק. עיקרו: הצבא הסורי ערוך בחזית בצורה חסרת תקדים וקצינים סורים מדברים על עימות עם ישראל. אריה "צינן" את יואל באמרו שאין בזה חדש. הידיעה עצמה לא זכתה אפילו להופיע בפרסומי המחקר באותו יום. זמן קצר לפני כן דיווחה השגרירות העיראקית בקהיר על שורה ארוכה של צעדי תגבור צבאיים מצריים. היה ברור לאנשי יחידה 8200 כי העיראקים, שלא היו בסוד המלחמה, מפעילים מאמץ איסופי כדי לדעת ולהבין מדוע נוקטות סוריה ומצרים בהכנות צבאיות חסרות תקדים.

לשון המברק של השגריר העיראקי במוסקבה, כפי שיואל הקריא לאלי זעירא, הייתה: **"נודע לנו ממקורות סובייטים שברית המועצות החליטה לפנות את המומחים שלה מסוריה, ושמטוסים החלו להעביר אותם מדמשק למוסקבה. אותם מקורות מסרו כי אפילו משפחות הדיפלומטים הסובייטים החלו להגיע מדמשק. אותם מקורות הוסיפו כי הסורים נימקו את הפינוי בכך שבכוונת סוריה ומצרים לצאת למלחמה נגד ישראל"**. (כעבור שנים התברר כי בשלושה באוקטובר הודיע סאדאת לשגריר הסובייטי בקהיר כי החליט לפתוח במלחמה; בארבעה באוקטובר הודיע אסד לשגריר הסובייטי בדמשק על המלחמה שתפרוץ בשישה באוקטובר. באותו ערב כינס גרומיקו, שר החוץ הסובייטי, את צמרת משרדו והודיע שהמלחמה תיפתח בשישה באוקטובר בשעה 14:00, וכי ההנהגה הסובייטית החליטה על פינוי אנשי הסגל האזרחי הסובייטי ובני משפחותיהם מחשש לחייהם. הפינוי החפוז שלהם בליל ארבעה-חמישה באוקטובר הוא שנקלט על ידי יחידה 8200).

יואל סיים לקרוא ודרש מאלי זעירא, ראש אמ"ן, אישור לגיוס מילואים מסיבין, אך לא נענה. השעה הייתה 16:15. יואל ועמו ירדור ואריה היו משוכנעים כי היחידה

הצליחה להעביר "ידיעת זהב" מתריעה הנותנת את ההסבר המיוחל לסיבת הפינוי הבהול של משפחות המומחים הרוסים: סוריה ומצרים יוצאות למלחמה. בינתיים תורגמה הידיעה, נבדקה, ונשלחה בשעה 17:00, על ידי סרן פסח מלובני (אז ראש מרכז הדיווח של יחידה 8200) למרכז הדיווח של אמ"ן. הצעד הפורמלי של הדיווח הושלם. הכדור עבר למגרש של מחלקת המחקר וראש אמ"ן. ועתה, מה יעשה ב"ידיעת הזהב"?

אותה שעה הייתה כל צמרת מחלקת המחקר בביתה, כמו גם ראש אמ"ן. בענפים הסורי והמצרי וכן בענף מעצמות, הושאר רמ"ד בתורנות. מרכז הדיווח תוגבר ברס"ן אילן תהילה מענף מעצמות. בקומה שמתחת למרכז הדיווח של אמ"ן נמצא הרמטכ"ל במשרדו. הוא יהיה שם עד תשע בערב. כאשר ייסע לביתו הוא יחשוב לתומו כי עשה הכול בהתאם לתמונת המודיעין שבידו. אין לו צל של מושג על ידיעת "יחמור".

אילן תהילה הוא זה שמקבל את הידיעה מפסח מלובני והוא מדווח אותה טלפונית לאריה שלו, לעוזרו להערכה גדעון גרא, לראשי הענפים המצרי (יונה בנדמן) והסורי (אבי יערי), מעצמות (חיים יעבץ) ואחרים, כולל, כמובן, גם מודיעין אוויר וים. אריה שלו החליט שיש להוציא על כך לקט מודיעין מידי. מרגע זה (קצת אחרי השעה 17:30) ועד לקראת השעה 23:00 עוסקים כל הגורמים האלה בכתיבת הנייר, בוויכוחים – הכול בטלפון. במהלך גיבוש הלקט עלו הדברים האלה מפי הגורמים המחקריים השונים:

- המבוע (השגריר העיראקי במוסקבה) **אינו אמין**. היו בעבר אי-דיוקים בדיווחיו. בקיצור, לא צריך להסתמך עליו יותר מדי. דרך אגב, בכל הפרסומים בעניין, כולל בוועדת אגרנט, מתייחסים אליו כ"מקור". זאת טעות. המקור הוא מקור טכני אמין ביותר. השגריר היה המבוע, בלשון המודיעינית.
- יש בידעה כמה אי-דיוקים **המעוררים ספק בה**. למשל, מדובר שם על פינוי המומחים הסובייטים ולא על פינוי המשפחות שהיה עליו מידע; מהידיעה אפשר להקיש כי הסורים הם שביקשו את הפינוי, אך ידוע שהייתה זאת החלטה רוסית.
- ובכלל, **הידיעה אינה מוסיפה לנו רבות במה שקשור להערכה**, כי בין כה וכה כבר אמרנו ל"יהודים" שבין שלוש האפשרויות לסיבות הפינוי ישנו גם החשש הרוסי כי סוריה ומצרים עומדות לפתוח במלחמה.
- לפיעדותו של אילן תהילה, הגורם הקיצוני ביותר, שהתנגד נחרצות להוצאת הלקט המידי, היה ראש ענף מצרים, יונה בנדמן, שנטל חלק בוויכוחים הטלפוניים.

לקראת השעה 23:00 היה הלקט המידי מוכן. הוא הביא את הידיעה ואת הפרשנות של המחקר עליה. הפרשנות הציגה שתי אפשרויות:

האחת, שלרוסים נודע שהסורים והמצרים נוקטים בצעדים למלחמה ביוזמתם; מכיוון שזהו מהלך הנתפס על ידי הרוסים כהרה סכנות, הם החליטו לפנות את נוכחותם בסוריה ובמצרים כדי להרתיע את המצרים והסורים וכדי להמחיש את מורת רוחם ואת התנגדותם להתנהגות ערבית חסרת אחריות.

השנייה, שעל רקע ההתנגדות הרוסית לצעדים הצבאיים של סוריה ומצרים, התגלע חיכוך חריף בין הערבים לברית המועצות, ובמצב זה הסורים והמצרים דרשו ביוזמתם את פינוי הסובייטים והשתמשו בנושא המלחמה כטיעון להרחקתם.

ראמ"ן הורה לעכב את הפצת הלקט לאחר שהוקרא לו לקראת השעה 23:00 על ידי אילן תהילה, ולא דיווח לרמטכ"ל. הנימוק שלו, כפי שהסביר לוועדת אגרנט, וחזר על כך בריאיון מקיף וחודרני לאבירם ברקאי ב-2014 (פורסם על ידי המכון לחקר מודיעין ומדיניות בחוברת מיוחדת בשם "משק כנפי הטעות") היה, שהוסבר לו חזור והסבר על ידי המחקר כי המקור לידיעה (כלומר השגריר העיראקי במוסקבה) אינו אמין, ואין זה מנוהגו לדווח לרמטכ"ל מידע לא אמין. הלקט הופץ לבסוף ב-06:35 ביום שבת, שישה באוקטובר. הרמטכ"ל ראה אותו ב-07:05.

ניתוח – שלב ראשון

ביום שישי, חמישה באוקטובר לפני הצהריים, הציג אמ"ן שלושה הסברים/השערות לפינוי, בהיעדר מידע: ריב בין הרוסים לבין המצרים והסורים; הרוסים מעריכים שצה"ל עומד לתקוף; הרוסים מעריכים שהסורים והמצרים עומדים לתקוף. ההסבר השלישי לווה בקביעה כי תקיפה סורית ומצרית לחלוטין אינה סבירה, ובכל מקרה "הרוסים לא מכירים טוב את הערבים" (אלי זעירא בישיבה מצומצמת אצל גולדה מאיר ביום שישי בבוקר). כנראה האלוהים של היהודים החליט לספק ליהודים את ההסבר האמתי בדמות מברק יחמור... המברק אולי לא היה הכי מדויק (דיבר על מומחים שמתפנים ולא משפחות המומחים), אך בהקשר הכללי של ידיעות על ההכנות הסוריות והמצריות למלחמה, והצעדים שנראים בשטח, ובהקשר המצומצם יותר של פינוי משפחות המומחים הבהול וסימני השאלה שהוא הכניס לאמ"ן – ידיעת "יחמור" הייתה לכאורה קלה להבנה וצריכה הייתה להיתפס כ"תקיעת שופר" מתריע וצורם אוזניים על מלחמה שעומדת ממש בשער:

- קודם כול, היא הסבירה בפשטות כי סיבת הפינוי היא שהסורים אמרו לרוסים שהם ומצרים יוצאים למלחמה. זאת ידיעה; לא הערכה של הרוסים. אמנם אין תאריך לפתיחת המלחמה, אך מהפינוי הבהול, משיגור מטוסי תובלה, ומההכנות הצבאיות בשטח ברור שמדובר בעיתוי מידוי.
- כאשר הסובייטים אמרו זאת לשגריר העיראקי, לא היה ידוע דבר פינוי המשפחות לאף מדינה ערבית מלבד סוריה ומצרים. הסובייטים עשו כאן מחווה בלתי רגילה כלפי בעלת בריתם, עיראק, שעה שגילו לה כי עומדת לפרוץ מלחמה ביוזמת סוריה ומצרים. שאלת אמינותו או אי-אמינותו של השגריר העיראקי במוסקבה לא הייתה רלוונטית.
- המהות של דיווח השגריר והליבה שלו, היו נכונות ושיקפו את המציאות: ברית המועצות מפנה אנשים שלה מסוריה וממצרים, ולשם כך נשלחו מטוסים שהחלו להעבירם למוסקבה.
- והשגריר לא היה אחר מאשר רב-אלוף צאלח מהדי עמאש. לפני מינויו כשגריר במוסקבה (1971-1974) הוא שימש כרמטכ"ל, שר ההגנה, שר הפנים וסגן נשיא עיראק. כן, זהו "המקור הלא אמין" שבגללו אלי זעירא לא דיווח לרמטכ"ל את הידיעה!

- מדובר בידיעה ממקור אמין וממבוע ברמה בכירה ביותר, המאשרת את ההסבר ההשערת של אמ"ן (שהוצג לראש הממשלה והצמרת המדינית והביטחונית – בלקטים ובעל פה – באותו יום שישי, חמישה באוקטובר, לפני הצהריים) ולפיו, להערכת הסובייטים, סוריה ומצרים יוצאות למלחמה. לפני כן לא הייתה שום ידיעה כזאת, וגם לאחר מכן לא תהיה. זאת "ידיעת הזהב" הכה נדירה!!!

ולמרות כל זאת, אנחנו רואים שנעשה ניסיון מחקרי להטיל דופי במבוע, ולמצוא כמה שיותר פגמים בידיעה במטרה להפחית מערכה. לא רק זאת, משקוראים את הלקט המידי שעמלו על הכנתו כחמש שעות, מוצאים שהוא חוזר למעשה על שניים מההסברים שניתנו בבוקר אותו יום (לפני הגעת מברק "יחמור") ומשמיט את ההסבר שהרוסים מעריכים שצה"ל עומד לתקוף. והכי חשוב: אין בו מילה אחת על כך שבעיתוי קרוב ביותר סוריה ומצרים עומדות לתקוף, וכי הסבירות לכך משתנה מנמוכה לגבוהה. במילים אחרות: "ידיעת הזהב" לא נקשרה לכל ההכנות הצבאיות האדירות בחזית הסורית והמצרית. ידיעה זאת, במובנה הרחב, לא רק נתנה את הסיבה לפינוי המשפחות של המומחים הסובייטים, אלא גם היה בה משום תשובה חדה לשאלה הגדולה: מה פשר הצעדים הצבאיים וההכנות שלא היה כדוגמתם מעולם בצבא סוריה ומצרים? והתשובה: **כי הם עומדים לפתוח במתקפה יזומה על מדינת ישראל!** במילים אחרות, זאת הייתה ידיעה "מְשִׁימִים" ממקור אמין לחלוטין, שהקדימה את ידיעת אשרף מרוואן ביותר מעשר שעות.

ניתוח – שלב שני

למה זה קרה?

הידיעה והבנת הידיעה

ידיעה מובנת למי שקורא אותה, או רואה התרחשות מסוימת (שהיא בגדר ידיעה, למעשה), בהתאם למה שיש לו "בראש" (השקפות, אמונות, מטען ידע, דעות קדומות, רגשות שונים, כגון שנאה או אהבה), על פי ההקשרים שלה וההווה הכללית שבה היא התקבלה. בני אדם אינם בבחינת "טבולה רסה" כאשר הם קוראים ידיעה מסוימת. מה היה ב"ראש" של צמרת המחקר וראש אמ"ן? קונספציה שלפיה המצרים לא יפתחו במלחמה יזומה כל עוד אין להם יכולות אוויריות לפגוע בבסיסי חיל האוויר הישראלי; סאדאת לא יסתכן במלחמה שהוא יודע כי יפסיד בה, כל עוד מאזן הכוחות לא ישתנה לטובתו; וסוריה לא תצא למלחמה לבדה, אלא עם מצרים. מכיוון שקונספציה זאת נשענה על ידיעות מהימנות ביותר, היא חוזקה, ואט-אט הפכה למקובעת, דהיינו: דוחה ידיעות הנוגדות לה.

אבל, כאשר הידיעות הנוגדות את הקונספציה הולכות ומתגברות, נוצר דיסוננס קוגניטיבי של פער הולך וגובר בין אמונה למציאות. איך מתגברים על הדיסוננס הזה? המוח האנושי מגיע לשיאים של יצירתיות כדי לבטל את הידיעות הנוגדות, להפחית מערכו, לקרוא בהן רק את החלקים המתאימים לקונספציה, או פשוט להתעלם מהן. זה מה שקרה לידיעת "יחמור". המוח של ראש אמ"ן וצמרת המחקר התקשה מאוד לקבל את הידיעה כפשוטה, כי פירוש הדבר היה שבירת הקונספציה, וזה מצב קשה, טראומתי, ואף בלתי אפשרי. לפיכך, התחילו לחפש את הפגמים בתוכן הידיעה ובמבוע שלה. אצל ראש אמ"ן (כפי שאראה להלן), היה המבוע הבלתי אמין כביכול הסיבה לכך שהוא לא דיווח את הידיעה לרמטכ"ל. לכן, הלקט המידי שיצא, חזר והציב סברות כרס, שלא היה להן שום בסיס במידע, כדי להישאר צמודים לקונספציה שהסבירות למלחמה מאוד נמוכה. צמרת המחקר אחזה בקונספציה שלה גם בבוקר יום שבת, שישה באוקטובר, כאשר הגיע המידע מאשרף מרואן שלפיו מצרים וסוריה יפתחו היום במלחמה. אני רוצה לעמוד על כמה אמצעים ששימשו את צמרת אמ"ן בשימור הקונספציה שלהם:

- **התרגיל המצרי הגדול, תחריר 41.** בשבוע האחרון של ספטמבר, זרם מידע מצרי ולפיו באחד באוקטובר יתחיל התרגיל הגדול בו ייקחו חלק כל מפקדות הכוחות המזוינים המצריים, והוא יסתיים בשבעה באוקטובר. זה היה חלק מצעדי ההונאה של המצרים. מרגע זה, ובעיקר מאז אחד באוקטובר, כל הצעדים המצריים הצבאיים והתגבור המסיבי של הכוחות בחזית התעלה, פורשו והובנו על ידי צמרת אמ"ן כחלק מהתרגיל הגדול, ובשום אופן לא כהכנות למלחמה. זה הונחל לצה"ל ולצמרת המדינית; הצמרת הטמיעה זאת במוחה וביססה את שיקוליה על כך ש"במצרים יש תרגיל גדול". אבל אז הגיע האחד באוקטובר, ולמעשה לא היה שום תרגיל. כל השבוע הראשון של אוקטובר, אמ"ן דיבר על תרגיל, אבל לא היה תרגיל. בתרגיל יש שופטים ויש בקרה, ויש סיפור מעשה, ויש חומר תרגילי רב ביותר. שום דבר מאלה לא היה. מה שכן היה הוא, שהמצרים הניעו את הכוחות ונקטו בכל ההכנות לקראת המלחמה. לא המצרים הונו אותנו; אנחנו הונינו את עצמנו שיש תרגיל. **טענתי היא שהיה נוח לעשות כך מכיוון שהקונספציה נשמרה – אם יש תרגיל אז אין מלחמה!**

יתר על כן, להונאה העצמית הזאת הייתה השלכה ברורה על ההתייחסות לחזית הסורית. אילו באחד באוקטובר, או אפילו בשניים באוקטובר, היה אמ"ן בא לצמרת המדינית והביטחונית ואומר לה: "טעיתי, אין תרגיל גדול במצרים" – כל ההכנות הצבאיות הסוריות בחזית רמת הגולן היו מקבלות את הפירוש הנכון, ומבטלות במחי יד את הפירוש השגוי לחלוטין שלפיו: במצרים יש תרגיל, וסוריה לא תצא למלחמה בלי מצרים, ולכן כל ההכנות הצבאיות שלה הן הגנתיות.

- באותו ריאיון מקיף שפורסם במסמך, "משק כנפי הטעות", אמר זעירא לברקאי: "המצרים והסורים עשו מהלך הונאה מצוין. האם היינו יכולים לשלוט על זה אז?.... כן יכולנו, לא יכולנו, הם עשו הונאה והצליחו בה". בהזדמנות אחרת בוועדת אגרנט אמר זעירא כי המצרים והסורים שמרו בסוד את מועד פתיחת המלחמה ורק מתי מעט ידעו על המלחמה בכלל. גם אחרים גרסו כי המצרים והסורים הצליחו מאוד בהונאה שלהם. לדעתי מדובר בתירוצים ותו לא. אתחיל בסוריה שאני בקיא בה והקדשתי זמן לא מועט לחקור את מהלכיה לקראת מלחמת יום הכיפורים ובמהלכה.

ובכן, למעשה לא הייתה כלל הונאה סורית. כל המסמכים והמפות הסוריים הקשורים למלחמה קיבלו כותרת של "תרגיל 110". ידענו על כך רק לאחר המלחמה, כשראינו את מסמכי השלל. הסורים עשו עבודת ביטחון שדה רגילה וטובה על פי הדוקטרינה הרוסית. חלק גדול מהמפקדים הסורים הוכנסו בעוד

מועד בסוד המלחמה (על פי מסמך שלל סורי של מפקדת דיביזיה חי"ר 7 שתקפה בצפון רמת הגולן, והמפרט את כל אמצעי ביטחון השדה לקראת המלחמה): מח"טים וכמה קציני מטה שלהם הוכנסו בסוד ב-16 בספטמבר והחלו בעבודת התכנון; מפקדי האגדים השונים (נ"ט ונ"ם) החלו בתכנון באחד באוקטובר, וגם מפקדי הגדודים. ניתן להניח כי מפקדי הדיביזיות וקציני המטה שלהם הוכנסו בסוד המלחמה זמן לא מועט לפני 16 בספטמבר (עד אז היו צריכים לסיים את התכנון הדיביזיוני כדי להתחיל בתכנון ברמת החטיבות). אין פלא שסוכנים של יחידה 154 בחזית רמת הגולן וכן השגריר העיראקי בדמשק דיווחו כי שמעו מקצינים סורים על יציאה למלחמה נגד ישראל.

במצרים, כפי שהעיד אל"ם מנחם דגלי, רמ"ח איסוף, בוועדת אגרנט, רבים בצבא המצרי ידעו על המלחמה. שני חיילי קומנדו מצרים שנתפסו על ידי צה"ל שלושה ימים לפני המלחמה ידעו לספר לחוקריהם מהשב"כ כי המלחמה תחל בשישה באוקטובר. נוח, בדיעבד, לחלק ציונים לערבים על ההונאה. בזמן אמת - אנחנו הונינו את עצמנו הרבה יותר מאשר האויב.

- **החששות של הערבים מפני ישראל.** זהו אמצעי מהמעלה הראשונה של בעלי הקונספציה המקובעת לתת הסבר למציאות שאינה מתיישבת עם הקונספציה. לגבי הסורים, מהרגע שהם החלו לתגבר בצורה מסיבית את החזית, ניתנה פרשנות שהם חוששים ממתקפה ישראלית ולכן הם נכנסים למערך הגנתי. דא עקא, שככל שהתגבורים התעצמו, היה ברור שמדובר במערך התקפי מובהק ועל כן הסבר החששות כבר לא החזיק מים. ואז בא הדמיון היצירתי ו"מכר" ליהודים את ההסבר הזה: על פי הדוקטרינה הסובייטית, מערך הגנתי הוא גם התקפי, מה שלגמרי לא נכון. רק דוגמה בולטת אחת: במערך התקפי, כל הארטילריה נערכת "קדימה", וכך גם כל מצבורי התחמושת שלה. במערך הגנתי, הארטילריה ערוכה מאחור.
- בחמישה באוקטובר, כאשר צמרת אמ"ן ראתה שכבר אי-אפשר לתרץ את כל המהלכים המצריים בתרגיל הגדול, נשלף התירוץ של חששות. הוסבר, שבגלל תרגיל חטיבת צנחנים בסיני, טיסות הצילום שלנו, התבטאויות בתקשורת על חששות ערביים, הפחד הקמאי הערבי מהתוקפנות הישראלית - המצרים חוששים ונערכים להגנה. לא היה לכך שום בסיס, אפילו צל של בסיס, בחומר מודיעיני מהימן.

לצד הקונספציה המקובעת וכל הנלווה אליה, חובה להדגיש כשל מתודולוגי מהותי שאפיינ את צמרת המחקר. דומני שכל אדם סביר היה מעלה את השאלה הפשוטה: איך זה שלא נשאלה במחקר ואצל ראש אמ"ן, השאלה הכי פשוטה: אם כל הזמן אנחנו דוגלים בתפיסה שהסבירות למלחמה יזומה ערבית היא נמוכה מאוד, בגלל סיבות אלו ואלו, מדוע שלא נבחן את התפיסה הנגדית שדווקא יש סבירות למלחמה? לא אכנס כאן לעומק תורת המחקר, אך אומר רק זאת: אבן יסוד בהערכה המודיעינית היא שאין בשום אופן להסתפק באפשרות אחת, בדרך פעולה אחת של האויב. ההערכה חייבת לבחור שתיים ויותר אפשרויות בסיסיות (אם בשיטה האינדוקטיבית, דהיינו על בסיס מידע, או בשיטה הדדוקטיבית המעלה השערות), לבחון אותן לאור המידע וההקשר הכולל, ולבחור באחת האפשרויות. זאת תהיה האפשרות הנבחרת. אפשרות זאת תיבחן כל הזמן לאור המידע (מאמת או מפריך) והנסיבות. במקביל, ייבחנו האפשרויות האחרות ש"התחרו" בה.

שיטה יסודית זאת לא הייתה נהוגה אז במחקר. הדעת נותנת שהמחקר היה צריך לפחות לרכז את כל הידיעות התומכות במלחמה או המפריכות את הדעה שלא תהיה מלחמה. בהקשר זה גם ידועה שיטת "ההפרכה", לפיה צריך להעלות השערה ולנסות להפריכה (לא לאמתה!). לדעתי, שיטה זאת טובה מאוד במצבי משבר קיצוניים. כך, למשל, בשבוע שלפני פרוץ המלחמה היה המחקר (או צוות מיוחד שמונה לצורך כך) מעלה את השערה שכל המהלכים הסוריים והמצריים נועדו לשם פתיחת מלחמה נגד ישראל. מרגע זה תהיה מלאכת המחקר לנסות ולהפריך את השערה הזאת. אם תוך כמה ימים המידע לא יצליח להפריך את השערה הזאת, אזי השערה זאת תהפוך לאבן יסוד הערכתית. דהיינו: מצרים וסוריה יוצאות למלחמה, כל עוד קביעה זאת לא הופרכה.

ניתוח - שלב שלישי

עניינו של ניתוח זה הוא בצדדים "ארגוניים" של עבודת המודיעין. אתחיל **במחקר**. הדיון הוא אחד מכלי המחקר הבסיסיים ביותר. לפני מלחמת יום הכיפורים השתמשו בו רבות, פעמים אפילו בצורה מוגזמת. אבל מה קרה בערב החמישה באוקטובר עם ידיעת "יחמור"? במשך כחמש שעות נערכו אינספור שיחות טלפון שעסקו בכתיבת הלקט, בניסוחו, בוויכוחים, בלי יד מכוונת. רמ"ח מחקר לא הטריח עצמו לבוא למשרדו, לזמן אליו את כל הגורמים המחקריים הרלוונטיים, לקיים סיעור מוחות קצר ולגבש את קווי הנייר שיש להפיץ לכל הצמרת. היו לכך כמובן גורמים "מקלים": ערב יום הכיפורים והעייפות הרבה שבה היו נתונים אנשי המחקר. אבל, דומני שההסבר לכך נמצא דווקא בתחום אחר: חוסר הרצון לשבת "ביחד" וללבן ידיעה המנוגדת לחלוטין לקונספציה. ואם היו יושבים, כלום הייתה בכך תועלת? כלום הייתה נשברת הקונספציה? כמובן שאין לדעת, אך הספק מתגנב.

אולם הבעיה ה"ארגונית" הקשורה לאי-דיווח הידיעה לרמטכ"ל על ידי ראש אמ"ן, חשובה בעיני עשרת מונים מאי-קיום דיון של המחקר. היא משקפת את כל מערכת היחסים בין ראש אמ"ן לרמטכ"ל, ונותנת לכך ביטוי ברגע גורלי למדינת ישראל. אם תרצו, שיאה של דרמה. במה דברים אמורים? ראש אמ"ן הוא קודם כול ומעל לכול קצין המודיעין של הרמטכ"ל, של המטה הכללי, ולכן של צה"ל, מפקדיו וחייליו. הוא כפוף ישירות לרמטכ"ל, ודרכו ודרך שר הביטחון גם לראש הממשלה. תפקידו כקמ"ן הרמטכ"ל קודם לתפקידו כמעריך הלאומי של מדינת ישראל.

אהרון יריב, ראש אמ"ן שקדם לזעירא, אמר פעם באחת מהרצאותיו: "אם הצלחתי להציל חיי חייל אחד, כי אז מילאתי את תפקידי כראש אמ"ן". הוא יצק את המודל ליחסי ראש אמ"ן-רמטכ"ל: יחסי אמון טוטליים, הערכה הדדית, מערכת אינטימית של התייעצות ודיווח, שיג ושיח מתמיד תוך כדי התלבטויות הדדיות. שלושה רמטכ"לים היו לו ליריב: יצחק רבין, חיים בר-לב וגם דדו (במשך שנה). מנהגו של יריב היה לסור ללשכתו של הרמטכ"ל מדי ערב בערב, להציץ לחדרו, לשבת זמן קצר כדי להחליף דעות, לדווח משהו חדש ואינטימי; בלילות, כאשר מרכז הדיווח היה מדווח לו ידיעה חשובה שיש לה השלכות על צה"ל, היה יריב מוודא שידווחו גם לרמטכ"ל; במהלך ימות השבוע, בנוסף ל"פגישות האישיות" ו"לפגישות העבודה"

הפורמליות עם הרמטכ"ל, היה יריב פוגש את הרמטכ"ל בארבע עיניים לשיחות קצרות, בעקבות מידע מודיעיני רגיש וחשוב שהגיע.

איני יודע בוודאות איך התנהלו היחסים בין זעירא לדדו. על פי עדותו של אבנר שלו, הרל"ש של דדו, היחסים בין אלי זעירא לדדו לא התאפיינו באווירה אינטימית. הופסקו השיחות הבלתי פורמליות שהיו בזמנו של יריב לעת ערב, וזעירא חדל לשלוח לדדו ידיעות גולמיות חשובות; בריאיון עם ברקאי הגדיר זעירא עצמו את יחסיו עם הרמטכ"ל דדו במילים אלה: "שיתוף הפעולה ביני לבין הרמטכ"ל דדו היה שיתוף פעולה טוב, יחסי עבודה טובים, קורקטיים, לויאליים. לא הכרתי את דדו מהעבר". הדברים מדברים בעד עצמם. לא היו כאן יחסים בממד של אינטימיות.

אחד הדברים המרכזיים שזעירא מתיישר בהם הוא, שאת עמדתו כי צה"ל צריך להיערך אחרת בחזית המצרית, הוא אמר רק לסגן הרמטכ"ל. הוא לא שוחח על כך עם הרמטכ"ל. מכלל עדותו בוועדת אגרנט (ראו עדותו החמישית מעמוד 88, בארכיון צה"ל), מדבריו בריאיון לברקאי ומעדותו של דדו, לא נראה שזעירא ודדו קיימו ביניהם התייעצויות ב"ארבע עיניים" בשבוע שקדם למלחמה. הרושם הוא שדדו שמע את ראש אמ"ן רק בדיונים הפורמליים השונים, ולהפך: זעירא שמע את התלבטויות הרמטכ"ל רק בדיונים הפורמליים. צריך לקרוא את השורות הללו ולעכל את העובדה המדהימה שבשבוע הגורלי לעם ישראל, ב-24 השעות לפני פרוץ המלחמה, הקמ"ן של הרמטכ"ל לא קיים ולו שיחה אישית אחת עם מפקדו.

ממה נובעת מערכת יחסים זאת, השונה כל כך ממערכת היחסים שאפיינה את יחסי יריב עם הרמטכ"לים? האם הדבר נובע ממרכיב היהירות הדומיננטי של זעירא, מאי-הערכה הדדית, מקרבתו הידועה של זעירא לשר הביטחון, שהיה האחראי למינויו? מהעדר עבר משותף והיכרות אישית? איני יודע. מה שחשוב הוא שמערכת יחסים זאת היא הרקע והבסיס למה שקרה ביום שישי, חמישה באוקטובר, בין הרמטכ"ל לקמ"ן שלו, אלי זעירא.

עד השעה 21:00 נמצא דדו במשרדו. זעירא הלך לביתו לפני כן, ככל הנראה בסביבות 17:00. לפי כמה עדויות, הוא קיבל את הידיעה טלפונית ממפקד יחידה 8200 בסביבות 16:15. זה היה ערב מתוח, הכול תלוי על חוט השערה, וזעירא לא נכנס לחדר הרמטכ"ל כדי להחליף מילים עם דדו, לשתף אותו בדאגות, לתת לו את המודיעין הכי עדכני. גם אם נקבל את גרסת זעירא (וכל הסימנים מראים שלא ניתן לקבלה) שהוא לא ידע על ידיעת "יחמור" אלא ב-23:00, הרי שלא היה כל קשר בינו לבין הרמטכ"ל עד לשעה זאת. לכן, אין להתפלל כי גם בשעה זאת הוא לא דיווח טלפונית לרמטכ"ל על הידיעה.

פעמים רבות עולה השאלה: האם גם יריב היה נכשל כמו זעירא? התשובה לכך היא כמובן בחיק האלים. אבל, דומני שאני יכול להניח בוודאות כי יריב היה מדווח גם מדווח לרמטכ"ל על ידיעת "יחמור", ובאותו ערב גורלי, החמישה באוקטובר, הוא היה נכנס לדדו לפני לכתו לסעודה המפסקת ומשוחח אתו. כי סוף-סוף הוא הקמ"ן שלו, וזאת הייתה שיטת עבודתו עם רמטכ"ל במשך שנים. אצל זעירא זה לא היה קיים.

נקודה נוספת המסתעפת ממערכת היחסים בין ראש אמ"ן לרמטכ"ל: בעדותו בפני ועדת אגרנט, טען זעירא כי גם אם היה מדווח לרמטכ"ל את ידיעת "יחמור" (והמקור היה מהימן!), הרי שלא היה בכך כדי להניע את הרמטכ"ל לעשות משהו. והוא נימק זאת כך בפני הוועדה: ידעתי כי צה"ל בכוננות גבוהה, 300 טנקים בסיני, 180 טנקים ברמת הגולן, "האצבע על ההדק. זאת הייתה הרגשתי והנחתי שזאת גם הרגשתי הרמטכ"ל". תשובתו לשאלות חברי הוועדה הייתה כי לדעתו, מהסיבה הזאת, הרמטכ"ל לא היה עושה דבר. דהיינו, לא היה שום טעם להביא לידיעתו את ידיעת "יחמור".

כמובן שהידע של זעירא לא היה נכון לגבי מצבו של צה"ל באותו הזמן, אבל זאת אינה הנקודה. ראש אמ"ן, יהיה אשר יהיה, בכל זמן, לא יוכל להבין את לב הרמטכ"ל, לדעת מה באמת מציק לו, ממה הוא חרד, היכן לדעתו נקודות התורפה של המצב הצבאי, מה הוא מצפה מהמודיעין בכל רגע נתון, ובעיקר ברגעים קריטיים - אם לא תהיה ביניהם קרבה, מגע יומיומי, שפה משותפת, הבנה הדדית. כאשר בוועדת אגרנט (עדות חמישית) נשאל זעירא אם הוא שאל אי פעם את הרמטכ"ל אלו ידיעות הוא רוצה לקבל, הוא ענה בשלילה.

לימים יגיד דדו ליואל בן פורת:

"בקומה מעליי הונח מידע על המלחמה ואיש לא מראה לי. למה לא הרמת לי טלפון? אילו ראיתי את הנייר בחמש, חמש וחצי או שש (ביום שישי, חמישה באוקטובר), הייתי מוציא פקודה לגייס מילואים כי כוננות ג' הייתה כבר מהבוקר ואני ושר הביטחון הוסמכנו לעשות זאת גם בלי ישיבת ממשלה. אילו עשינו זאת בשעה שש בערב ביום שישי, היו מגיעים כוחות המילואים של פיקוד הצפון לקווים עוד לפני הפתיחה באש, הסורים לא היו מבקיעים את החזית". כל מילה מיותרת.

מילות סיום

רבות נכתב אצלנו על יחסי המודיעין עם הקברניט. חלק ממרכיבי היחסים עלו בריאיון של זעירא עם ברקאי. למשל: מה תרומתו של ראש אמ"ן לקבלת החלטות קרדינליות של ראש הממשלה בתחום הביטחון הלאומי? האם הוא גורם משפיע? האם תפקידו להיות החלטי או ספקן? האם הערכת כוונות הצמרת המדינית של היריב הן באחריות ראש אמ"ן, או של הצמרת המדינית? דומני שפרשת "יחמור" ממחישה עד כמה חיוני שיהיה בין ראש אמ"ן לרמטכ"ל דו-שיח תמידי, חלקו אינטימי ולא-פורמלי, כאשר לאישיות של שניהם, ובראש ובראשונה של ראש אמ"ן, יש חשיבות עליונה. המודיעין המשובח ביותר ירד לטמיון בהעדר דו-שיח כזה. זהו אולי הלקח החשוב בפרשת "יחמור", והוא יפה לכל דרגי הקמ"נים באשר הם. והלקח החשוב השני: עמל איסופי וידיעות "זהב" עלולים לרדת לטמיון נוכח עיוורון מחקרי והונאה עצמית. זה היה נכון בנסיבות ששררו לפני למעלה מארבעים שנה, ויהיה נכון גם בעתיד. בסיפור הילדים הידוע על המפטי-דמפטי שנפל מהקיר, נאמרות השורות האלה: "כל סוסי המלך וכל אנשיו לא יוכלו לחבר אותו מחדש". על משקל זה הייתי אומר: **כל הטכנולוגיה ונפלאותיה לא יוכלו להושיע מוח מקובע ואטום.**